

AZ ÁLLOMÁNYALAKÍTÁS OKTATÁSI KÉRDÉSEI

Bobokné Belányi Beáta

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Az IFLA 1982-es párizsi UAP-konferenciája
◆ a felhasználói igények ismeretének fontosságát,
◆ a szolgáltatások színvonalának emelését hangsúlyozta, szorgalmazva a szolgáltatáscentrikus, hatékony állományépítési és rendelkezésre bocsátási politika kialakítását.

Ezek az elvek nagy hatással vannak a könyvtári rendszer állományépítési politikájának oktatására is.

Az állományépítésben az első nagy megrázkódtatást az jelentette, hogy a század közepére nyilvánvalóvá vált: nem törekedhet autarkióra, önellátásra egyetlen gyűjtemény, de még egy nemzeti könyvtári rendszer sem. Egyetlen könyvtár nem képes kielégíteni a differenciálódó társadalmi igényeket; erre csak egy jól szervezett, munka- és feladatmegosztásra épült könyvtári rendszer vállalkozhat, amely a nemzetközi könyvtárügynek integráns része.

Az állományépítési stratégia oktatása a nemzeti és nemzetközi könyvtári rendszer ismertetésével kezdődik, megjelölve azokat az integrációs pontokat, amelyek más (közoktatási, közművelődési, műszaki, gazdasági, banki) információs rendszerekhez kapcsolják a könyvtárakat. A hallgatók azzal ismerkednek meg, hogyan működik a rendszer, kitől mi várható, milyen formában, milyen "áron" (nem csupán gazdasági vonatkozásban!), milyen típusú gyűjtemények vannak, milyen közvetítőrendszerek vehetők igénybe, hogyan lehet a forrásokat megosztva gyűjteni és használni stb. A rendszer tanulmányozása azonban mindenképpen a rendszer célja felől kell, hogy induljon, hiszen a rendszer létrejötte és működtetése a könyvtárpolitikai cél, a társadalom hatékony és gazdaságos információellátása szemszögéből érthető meg, aminek a rendszer csak eszköze.

Így elsősorban a *nemzeti könyvtár modelljét* tanulmányozzuk – az IFLA UBC-programjával összhangban –, a nemzeti könyvtári rendszerek működésén szemlélítve, hogy a "rendszer több, mint alkotóelemeinek mechanikus összessége" (Ludwig

von Bertalanffy), és "a rendszer elemeinek a rendszer tagjaként olyan tulajdonságaik vannak, melyekkel mint a rendszertől független elemek, nem rendelkeznek" – tegyük hozzá: nem is rendelkezhetnek.

Másodjára foglalkozunk csak az *együttműködés és a munkamegosztás* elvi és gyakorlati feltételeivel (a prioritások megítélése, a kölcsönös előnyök felmérése, a közös célok megfogalmazhatósága stb.).

Az egyes könyvtárakban jól szervezett, operatív, rugalmas gyűjteményeket kell létrehozni. A gyűjteményépítésnek egyrészt felhasználói igényeken, másrészt a gyűjtemény ismeretén kell alapulnia. Az *állományalakítási politikát* három fő komponens határozza meg:

- ◆ a használók igényei,
- ◆ a gyűjtemény használatának mutatói és a gyűjtemény immanens érdekei,
- ◆ a rendszerbe való tartozás előnyei és következményei.

Az oktatás folyamán ezeket a szempontokat kell szem előtt tartani. Vickery úgy fogalmaz, hogy a szerzeményezési politika a rendszer input oldalának a tervezése, és mint ilyen, a rendszer végső céljának (outputjának) a függvénye. Egy könyvtár ütőképességét, használhatóságát főként az határozza meg, hogy milyen gyűjteményt épített, ez mennyire szolgálja a használók érdekeit, milyen és mennyire volt sikeres az olvasói, felhasználói igények "bemérése". Az oktatásban így foglalkozunk az információs igény kutatásával, ennek módszertanával, a felhasználói igények mérhetővé tételével. Az igényvizsgálókat elemezve vizsgáljuk azokat a könyvtári nyilvántartásokat és eszközöket, amelyek közvetve és közvetlenül tájékoztatnak az olvasói igények alakulásáról. (Pl. az állomány használati mutatói, kölcsönzési és könyvtárközi kölcsönzési adatok, nem teljesített vagy ki nem elégített kérések naplója, deziderátakatalógus, referensznapló, olvasószolgálatos könyvtá-

rosok tapasztalatai, a hivatkozások elemzése.)

Az igényvizsgálatok módszertanán kívül beszélünk olvasáskutatási, ill. szociológiai és pszichológiai kérdésekről is, mivel más módszereket kíván meg a közművelődési könyvtárak, és mást a szakkönyvtárak használóinak igényvizsgálata.

Ranganathan első törvénye szerint "a könyvek használatra valók". De hogyan válogassuk ki azokat a dokumentumokat, amelyeket valóban használni tud az olvasó? Ehhez a gyarapítási segédleteken kívül ismernünk kell már meglévő állományunk "használhatóságát", ütőképességét. Az általános tervezőmunkához jól hasznosítható segédletek születtek (l. az *IFLA* normatívái, az *ALA* [American Library Association = Amerikai Könyvtáros Egyesület] útmutatói, a hazai fejlesztési irányelvek a közművelődési könyvtárak és az iskolai könyvtárak számára); ezeket azonban tovább kell gondolni és aktualizálni az egyes gyűjtemények számára. E munka eredménye a helyi gyűjtőköri szabályzat. Az írott irányelvek fontosságát az *ALA* is hangsúlyozza, mint a tervszerű állományalakítás biztosítékát. A szabályzat elsőképpen tartalmi kérdésekről dönt, meghatározva a gyűjtés szintjeit és mélységét, az egyes dokumentumtípusok arányait, a nyelvi arányokat stb. A gyűjtemény mindig reprezentálja az emberi ismeretek valamely szektorát. Tudnunk kell azonban, hogy ez a reprezentáció mennyire felel meg a használó érdekeinek, mennyire hű, vagy milyen mértékben szorul kiegészítésre. Ezért a konkrét állományelemzési módszerek mellett a biblio- és tudományometriai felismeréseket és eljárásokat is (*Bradford-féle* szóródás, *Price* és *de Solla* felismerései, *Lotka* törvénye, döntési és szelekciós modellek stb.) meg kell ismerniük a hallgatónak. A bibliometriai módszerek alkalmasak bizonyos tendenciák megállapítására, amelyek ismeretében a szelekció objektívebbé tehető (pl. járványelmélet) és tervezhetőbbé válik.

Az oktatás során megismerkedünk azokkal a programokkal, amelyek a gyűjteményépítési kooperáción alapulnak (pl. a *Farmington-terv*, a *SCANDIA-terv* célkitűzései és eredményei, a *Kongresszusi Könyvtár* [USA] NPAC programja). Foglalkozunk a "könyvtár a könyvtárért" modellek elemzésével, a központi tároló könyvtári megoldásokkal, így az amerikai *Centre for Research Libraries* és a *British Library Document Supply Center* politikájával, összefüggésben azzal a felismeréssel, hogy az állományépítés szerves része a tervszerű apasztás.

M. Line szerint a rendelkezésre bocsátásnak két általánosan használatos eszköze van: a központi gyűjtemény, ill. a központi katalógus. Az angol és az amerikai megoldás a központi gyűjtemény fontosságát hangsúlyozza, más és más gyűjteményépítési

stratégia alapján. Hazánkban a tároló könyvtárnak egy egyszerűbb modellje alakult ki, amely inkább megőrzési, semmint szolgáltatási feladatok megoldásában játszik szerepet. A könyvtárak elenyészően kis részének van azonban megőrzési feladata (többnyire a nemzeti könyvtárnak és némely központi könyvtárnak), zömük szolgáltató könyvtár, amelynek feladata a rendelkezésre bocsátás; éppen ezért lényeges, hogy a gyűjtemények a felhasználók igényeihez igazodjanak. Ezért látjuk veszélyesnek az angol egyetemi könyvtárakban meghirdetett ún. "nulla növekedést", amely a szakirodalom tanúsága szerint sem zökkenőmentes.

A gyarapítás első számú segédeszközei a dokumentumtermés áttekintését biztosító *bibliográfiák*. Elemezvén a gyarapítási forrásokat, elsőképpen a nemzeti bibliográfiákat vesszük számba, különös tekintettel a feldolgozott dokumentumok típusaira, majd a kereskedelmi jegyzékek, antikvár és aukciókatalógusok, szemlék kerülnek sorra, végül a címtárak és adattárak.

A *dokumentumtipológia* az egyik legproblematisabb kérdés, amelyet oktatni is csak problematikus voltában lehet. Rendszerezni kellene formai és/vagy tartalmi jegyek alapján a könyvtári dokumentumokat, ami azonban egyáltalán nem könnyű feladat. Érdekes módon nem is csak az új, a nem könyv jellegű dokumentumok okoznak nehézséget. A gondok már ott kezdődnek, hogy abban sem értünk egyet, mit tekintünk könyvnek. A hazai bibliográfiai gyakorlatban a 64 oldalt meghaladó nyomtatvány, míg pl. Ausztráliában az 5 lapnál, az NSZK-ban a hat lapnál terjedelmesebb, Angliában a 6 pennynél drágább kiadvány kerül be monográfiaként a nemzeti bibliográfiába, s akkor még nem beszéltünk a partitúrák, a kötetkatalógusok, albumok stb. ügyéről. Mindenesetre megpróbálunk különböző metszeteket készíteni, csoportosítani a legjellemzőbb adatok elemzésével. A szemlélet kialakításában sokat segített az *ISBD/G*, amely lehetővé teszi a dokumentumokra jellemző minden adat egy-egy szerkezetben való feltüntetését. Segítségével könnyebben vizsgáljuk azokat a jellegzetességeket, amelyek a forma és a tartalom viszonyát meghatározhatják.

Vizsgáljuk az egyes dokumentumok jellegzetességeit abból a szempontból is, hogy milyen következetességgel veszik fel őket a bibliográfiák, és hogyan kerülnek kereskedelmi forgalomba. Foglalkozni kell a nem hagyományos dokumentumok bibliográfiai számbavételének nehézségeivel is; erre speciális kollégium keretében is visszatérünk. A szakképzett könyvtáros a dokumentumok típusainak és a beszerzési forrásoknak az ismeretében, az olvasói igények tudatában gyűjti a dokumentumok adatait, amelyeket behasonlít a katalógusokba. Ezek

után következhet a javaslatétel. Ez a tevékenység-sor készíti elő az állománygyarapítási döntéseket. A döntést már "kollektíven" kell meghozni, mert csak így egyeztethetők az érdekek.

Integrált, könyvtári munkaszervezést feltételezve, az első ellenőrzött nyilvántartás a rendelések nyilvántartása; ez az adattár már a javaslatokat tartalmazó fájlra épül, amelynek az adatai azonban még nem feltétlenül ellenőrzött adatok. A rendelési nyilvántartás rekordjai a további munkafolyamatok során töltődnek fel. A feldolgozás formailag és tartalmilag bővíti a dokumentumról készülő leírást. A kiadókkal való kapcsolat minősége is megváltozott,

amióta a rendelési tevékenységet számítógépek online segíthetik, az integrált könyvtári rendszer moduljaként. Az oktatásban foglalkozunk a különféle szervezeti megoldásokkal, a moduláris szervezés lehetőségeivel, példaként az amerikai CLSI rendszerét hozva.

A hallgatóknak világosan kell látniuk

- ◆ a könyvtári munkafolyamatok logikai menetét,
- ◆ a folyamatok eredményeként születő eszközöket (nyilvántartások, katalógusok stb.),
- ◆ a feladat megoldásához szükséges szervezési megoldásokat, amelyekkel egyben a könyvtári munka hatékonysága is emelhető.

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Az állományalakítás oktatási kérdései

A szolgáltatás-központú könyvtári modell kiépítése szempontjából igen fontos a felhasználói igények minél teljesebb ismerete. A "felhasználócentrikus" oktatásnak tehát szervesen a könyvtári gyakorlatra kell épülnie, de fejlesztési tevékenységéből adódóan túl is kell mutatnia a mindennapok gyakorlatán. Az állományalakítás oktatásának kulcskérdései ezért: a könyvtári rendszerekbe való tartozásból adódó előnyök és kötelezettségek tárgyalása; a nemzeti és nemzetközi munkamegosztás feltételei és programjai (UBC, UAP), megvalósult példái: NPAC, SCANDIA, magyarországi gyűjtőköri kooperáció stb.; valamint az állományalakítás folyamatai, segédletei, eszközei és módszerei. Az oktatás célja: a folyamatok logikus egymásra épültségének bemutatása, a hatékonyságot biztosító tervezési, szervezési és ellenőrzési kérdések elemzése.

* * *

БОБОК-БЕЛАНИ, Б.: Учебные вопросы формирования фонда

При формировании модели обслуживающих библиотек особенно важно глубокое изучение запросов потребителей. Значит при „потребительском центризме“ обучение должно органически базироваться на библиотечной практике, а учитывая перспективы развития, должно выходить за рамки ежедневной практики. Поэтому

BOBOK-BELÁNYI, B.: Training aspects of library holdings development

The knowledge of user needs are very important regarding the development of service-centered library models. Therefore, any user-centered training programme should be based on library practice but, however, it should overcome the everyday practice from the point of view of development activities. Key issues of training of holdings development are the discussion of duties and benefits programmes of national and international division of labour with some illustrative examples, acquisitional cooperation etc., and processes, means and methods of holdings development. The purposes of the training are the presentation of logical hierarchy of the relevant processes, the analysis of planning, management and inspection issues need for effectiveness.

* * *

BOBOK-BELÁNYI, B.: Die Fragen des Unterrichts der Bestandbildung

Hinsichtlich der Erschaffung des dienstleistungsorientierten Bibliothekmodells ist es sehr wichtig, die Ansprüche der Benutzer je völliger zu kennen. Der verbraucherorientierte Unterricht muss also eng auf der Bibliothekspraxis beruhen, aber wegen seiner Entwicklungstätigkeit auch über die Alltagspraxis hinausgehen. Die Schlüsselfragen des Un-

ключевыми вопросами обучения формированию фонда являются: обсуждение преимуществ и обязанностей участия в библиотечной сети; примеры об условиях и программе (UBC, UAP) национального и международного распределения труда: NPAC, SCANDIA, кооперация библиотечной сети Венгрии; процессы, вспомогательные материалы, средства и методы формирования фонда. Цель обучения: демонстрация логического построения процессов, анализ планирования, организации и контроля, необходимые для обеспечения эффективности.

terrichts der Bestandbildung sind deshalb die folgenden: die Behandlung der Vorteile und Verpflichtungen, die sich aus der Zugehörigkeit zum Bibliotheksystem ergeben; die Bedingungen und Programme der nationalen und internationalen Arbeitsteilung (UBC, UAP), ihre verwirklichten Beispiele: NPAC, SCANDIA, Sammelkreis-Kooperation in Ungarn usw.; Vorgänge, Hilfsmittel, Mittel und Methoden der Bestandbildung. Die Zwecke des Unterrichts sind: die Darstellung der logisch Rufeinandergebautheit der Vorgänge, die Untersuchung der die Effektivität garantierender Fragen der Planung, Organisation und Kontrolle.

A Prodinform Műszaki Tanácsadó Vállalat 1988. 1. féléve folyamán kiadja
Bauer József

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

című tanulmánykötetét, mintegy 8–9 ív terjedelemben.
Ára előreláthatólag 500 Ft lesz, a megrendelők számától függően.

A tartalomból:

- ◆ A könyvtáros, műszaki könyvtáros személyisége
 - ◆ Az információs szakemberek (feladat, követelmény, képzés)
 - ◆ Innováció és könyvtár
 - ◆ Az ipari szakkönyvtári hálózati-módszertani munka továbbfejlesztésének néhány kérdése
 - ◆ Közművelődési és műszaki könyvtárak együttműködése
 - ◆ Vállalati szakkönyvtárak elhelyezése és berendezése
 - ◆ Szakkönyvtári modellek a vállalatoknál
 - ◆ A könyv értékelméletéhez
- Kérjük, megrendelését szíveskedjék címünkre eljuttatni.

Prodinform Dokumentumtár
1372 Budapest 5. Pf. 453